

SİYASETLE ALÂKALI MI ALÂKASIZ MI?: KADINLAR HALK FIRKASI'NDAN GÜNÜMÜZE KADIN-SİYASET İLİŞKİSİ

RELATED OR UNRELATED TO POLITICS?: WOMEN-POLITIC RELATIONSHIP FROM WOMEN PEOPLE'S PARTY TO THE PRESENT

Emel ÇOKOĞULLAR BOZASLAN¹

ÖZ

Kadınlar Halk Fırkası, 1923'ün Haziran ortasında Nezihe Muhiddin başkanlığında kurulmuştur. Fırkanın amacı, kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesi şeklinde tanımlanmış ve odağına kadını aldığı gerek adıyla gerekse de tüzüğüyle ortaya konmaya çalışılmıştır. Türk siyasal hayatında oldukça önemli ve özgün bir yer teşkil eden Kadınlar Halk Fırkası'nın, rejimin henüz inşa sürecinin sancılı atmosferinde olması ve yürürlükteki seçim kanununun yarattığı sınırlamaların varlığı gibi gerekçeler öne sürülerek kuruluşu/faaliyeti onaylanmamıştır. Fırkanın, kadınlar tarafından kurulması ve kadının her alandaki gelişimine odaklanmış olması erkek egemen yapının çok temel bir endişe yaşamasına neden olmuştur. Fırkanın kabul görmemesi, 7 Şubat 1924'te Türk Kadınlar Birliği adını taşıyan bir derneğin kurulması ile sonuçlanmıştır. Siyasal alana yönelik talep ve beklentilere ilişkin herhangi bir açıklama yapılmamaya çalışılmış ve aksi tavırlar da çeşitli şekillerde önlenmeye çalışılmıştır. Türk Kadınlar Birliği de 10 Mayıs 1935'te Türk kadınının siyasal ve toplumsal açıdan güç kazandığı ve haklarını elde ettiği gerekçeleri öne sürülerek kendini feshetmiştir. Kadınların siyasal haklarıyla ilgili bu önemli örgütlenme taleplerinin ve siyasal parti kurarak mücadelelerini yürütmelerinin durdurulması, aslında Türkiye'de günümüze dahi etkileri ulaşacak şekilde kadınların siyasetin kendilerine uzak yönünü öğrenmelerine neden olmuştur. Günümüze kadar kadının siyasal temsiliyeti ve bizzat siyasal alanda yeri ile ilgili birçok değişim yaşanmıştır ancak bu değişimlerin temelde yatan problemleri ortadan kaldıran radikal boyutta olduğunu söyleyebilmek oldukça zor görünmektedir. "Alâkasızlık" vurgusu varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadınlar Halk Fırkası, kadın-siyaset ilişkisi, Türk Kadınlar Birliği.

ABSTRACT

Women People's Party was established in mid-June 1923 under the presidency of Nezihe Muhiddin. The purpose of the party was defined as improving the social position of the woman and it was tried to put its focus on both its name and charter. The establishment / activity of the Women People's Party, which constitutes a very important and unique place in Turkish political life, was not approved on the grounds that the regime was still in the painful atmosphere of the construction process and the existence of restrictions created by the current election law. The fact that the party was established by women and focused on the development of women in all areas caused a very basic concern life of the male dominant structure. The lack of acceptance of the party was resulted by the establishment of an association called the Turkish Women's Union on February 7, 1924. It has been tried not to make any explanation about the demands and expectations regarding the political field and the opposite attitudes have been tried to be prevented in various ways. Turkish Women's Union dissolved itself on May 10, 1935, citing the reasons that Turkish women gained political and social power and acquired their rights. Women's stopping the demands of this important organization and conduct of political parties, establishing struggle for the political rights of women in politics to actually get effects even today in Turkey has caused them to learn the distal direction. Until today, many changes have been experienced regarding the political representation of women and their place in the political field, but it seems quite difficult to say that these changes are of a radical dimension that eliminates the underlying problems. The emphasis on "irrelevance" continues.

Key words: Women People's Party, women-politics relationship, Turkish Women's Union.

¹Arş. Gör., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü/Siyasi Tarih Anabilim Dalı/ orcid.org/ 0000-0002-9975-1618

GİRİŞ

Türkiye’de kadınların siyasal deneyimi adına en önemli adımlardan biri, Nezihe Muhiddin öncülüğünde kurulmaya çalışılan Kadınlar Halk Fırkası olmuştur. Kadınlar Halk Fırkası, hem kadın hareketinin mücadele sürecinin ulaştığı noktanın hem de kadınların siyasal varoluşlarının anlaşılabilmesi adına oldukça önemlidir. Nitekim de bu öneme binaen literatürde gerek Nezihe Muhiddin’i gerekse de fırkanın kuruluşu ile ilgili yaşananları değerlendiren birçok çalışmaya rastlayabilmek mümkündür.¹ Ayrıca benzer şekilde farklı kuramsal temellendirmelerle Türkiye’de kadın-siyaset ilişkisini araştıran çok önemli çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmada da özellikle feminist literatürde öne çıkan ve bu anlamda konu ile ilgili ilk detaylı denebilecek araştırmalara yer vermeye ve günümüze kadar ulaşan süreçte kadının, siyasal alana ilişkin mesafeli ve çekingen duruşu sorgulanmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de kadının siyasal alana ilişkin bu ilk söyleme ve varlık gösterme arayışının durdurulmasının etkileri tartışılmaktadır. Bu bir “durdurma” ya da “engelleme” olarak adlandırılabilir mi yoksa henüz rejimin doğuş sancıları sürerken ertelenmesi gereken bir adım mıydı soruları arasında genel olarak sürdürülen tartışmaların yanında, Türkiye’de kadınların “siyasetin öznesi” olamamalarının nedenleri çalışmada sorunsal olarak oluşturulmakta ve Kadınlar Halk Fırkası ve fırkanın daha sonra Türk Kadınlar Birliği’ne dönüşme süreci, inşa edilecek yeni rejimin ilk refleksi olması itibariyle önemsenmektedir. Kadın ve siyaset ilişkisini, ilk olarak arayabileceğimiz ve dolayısıyla yeni rejimin

kadın aktörler ile arasına nasıl bir bağ kurmaya çalıştığının izlerini okuyabileceğimiz Kadınlar Halk Fırkası, bu yönüyle Türk siyasal ve toplumsal hayatına dair önemli ipuçlarını barındırmaktadır. Bilindiği üzere, Osmanlı modernleşme sürecinin 18. yüzyılın başlarında başladığına ilişkin değerlendirmeler de bulunmakla birlikte bu sürecin genel olarak Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile başlatıldığı ve yapılan yenileşme hareketleri nispetinde de seyrinin incelendiği görülmektedir (Ortaylı, 2010, s. 16). Bu seyir de devletin durumunda gözlemlenen malum olumsuzluğun ortadan kaldırılması amacı ile yapılan hamlelerle izlenebilmektedir. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte artık konuların çok daha karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hal aldığı bir dönem ile karşılaşmaktadır. Kadınların toplum ve aile içerisindeki konumu da çare ve yöntem arayışlarının âdeta birbiri ile yarıştığı bu dönemde açık bir şekilde üzerinde durulan konular arasında yer almıştır (Göle, 1991, s. 25-32). İmparatorluğun geleneksel yapısının kadın konusundaki hassasiyet içerisindeki tavrı, birçok konunun tartışılmaya açılmasını belirli zamanlarda engellemiş olsa da yine de kadının yaşamı ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde, Osmanlı kadın hareketinin de etkinliğini ve mücadelesini görebilmek mümkündür (Çakır, 1993). Ancak belirgin bir siyasal hak talebinin kadınlar nezdinde ortaya çıkabilmesi için yeni devletin kuruluş sancılarının yaşandığı döneme kadar beklemek gerekmiştir. Nezihe Muhiddin önderliğinde bir grup kadın, Haziran 1923’te bir fırka kurma mücadelesi ile ortaya çıkmıştır. Kadınlar Halk Fırkası adını verdikleri bu fırka ile bir siyasal örgütlenme ve

temsiliyet çabası, talebi ve arzusu içerisinde olduklarını ilan etmişlerdir ancak fırkanın programı kabul edilmemiş ve fırkanın kurulmasına izin verilmemiştir (Zihnioğlu, 2003, s. 127-140).

Kadınlar Halk Fırkası, kadın tarihi ve kadının siyasal varlığının ortaya konabilmesi açısından oldukça önemli olmuştur. Kadınlar Halk Fırkası, kadınların siyasetle alakalı olma talebinde buldukları ve bu taleplerini de bazen açık bazen de örtük bir şekilde dile getirdikleri bir mücadeleyi de yansıtmaktadır. Ancak bu kadın mücadelesinin, anayasal engeller öne sürülerek farklı bir yöne doğru evrilmesi süreci başlamakta ve 7 Şubat 1924'te Türk Kadınlar Birliği'nin kuruluşuna tanıklık edilmektedir. Türk Kadınlar Birliği, her şeyden önce bir siyasal parti değildir artık ve bir bakıma ataerkil tedirginliğin nispeten de olsa ortadan kalkmasını sağlamaktadır. Kadınların, siyasal alana dair bu önemli varlık gösterme sürecinin çeşitli gerekçeler öne sürülerek durdurulmasının, kadınlar nezdinde büyük bir hayal kırıklığı ve geleceğe dair birtakım çekinceler ve geri çekilmeler yarattığını söyleyebilmek mümkündür. Bu çalışmada da başlangıçtan itibaren kadınların "siyasetin öznesi" olarak kabul edilmediği ve onaylanmadığı ileri sürülmekte ve Kadınlar Halk Fırkası'nın da bu kabul etmeme ya da onaylamamanın âdeta ilanı şeklinde karşımıza çıktığı üzerinde durulmaktadır. Kadınların siyasal parti kurabilmelerinin ve siyasal örgütlenmelerini erkek aktörlerden bağımsız bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmalarının ataerkil kaygılarla birlikte değerlendirildiği vurgulanmaktadır. İdeolojik kararlardan ziyade ataerkil kaygıların öne çıktığı görülmektedir, zira kuruluş sürecinde Fethi

Bey'in başkanlığa getirilmesi teklifleri ve daha sonraki aşamada siyasal parti olarak değil de dernek görüntüsünde faaliyet gösterilmesinin onaylanması ataerkil tavrın belirginleştiğini ortaya koyar niteliktedir. Günümüzde bu süreç nasıl işlemektedir ve kadınların siyasal yaşamında neler değişmiştir soruları tam da bu noktada akıllara gelmektedir. 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde olduğumuz bu zaman diliminde, Türkiye'de kadınların siyasal parti kurabilmelerinin ya da bir siyasal partinin genel başkanlığını yürütmelerinin önünde herhangi bir anayasal engel bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'de hâlâ hem bilfiil kadın egemenliğinde ilerleyen ve hem de siyasal iktidara ulaşmaya oldukça yakın duran bir siyasal parti bulunmamaktadır. 26 Haziran 2014'te Benal Yazgan tarafından erkek egemenliğinin ortadan kaldırılması amacı ile kurulan Kadın Partisi (KP), önemli bir adımdır ancak burada üzerinde durulması gereken konu, KP'nin siyasal alandaki etkinliği, toplumsal ve siyasal kabul edilebilirliği ve dolayısıyla söz söyleme alanının genişliği ile ilgilidir. Yine Meral Akşener liderliğindeki İYİ Parti, ilk etapta akıllara gelse de partide hakim bir kadın yönetici kadrosu olmadığı gibi Akşener de çalışmanın ilerleyen bölümlerinde farklı bağlamlarda üzerinde durulacağı gibi gerek üslubu ile gerek dış görünüşü ile gerekse de söylemleri ile "erkekleşme"den yana tercihini kullandığını göstermektedir. Ayrıca İYİ Parti'nin kurulduğu ilk dönemlerde Akşener'in, ülkenin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından görmezden gelme yöntemi ile karşılanması ve bir bakıma varlığının yadsınması bir kadın siyasetinin yakın tarihimizde karşılaştığı bir durum olmuştur. İYİ Parti'nin özellikle son

dönemde oylarını arttırması dahi partinin bir başarısı olarak adlandırılmaktan ziyade “seçmenin çaresizliği” veya MHP küskünlerinin sığınağı şeklinde açıklanmış ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Akşener’in adaylığının “güçsüz aday çıkarma” şeklinde açıklamalara maruz kaldığı görülmüştür. Halkların Demokratik Partisi (HDP) eş genel başkanı Pervin Buldan ise genel olarak dile getirildiği üzere partinin ideolojik konumlanışı itibariyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanıyor olduğuna ilişkin bir mesajı seçmen kitlesine sunmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu yüzyılda da kadınların siyasal parti temsiliyetinde -özellikle de kuruluş ve genel başkanlık ölçeğinde- karşılaştığı sorunların çok büyük bir değişime uğradığını söyleyebilmek pek de mümkün görünmemektedir. Nezihe Muhiddin ve Kadınlar Halk Fırkası’nın karşı karşıya kaldığı olayların/durumların/yadsımların ve eleştirilerin değişik türleri ile karşılaşmaya devam edilmektedir. Tabii ki Türkiye’de kadınlar, geçmiş ile karşılaştırıldığında siyasal alanda “partileşme” açısından çok daha aktif bir şekilde yer alabilmektedirler. Ancak bu süreçte yaşadıkları sorunlar ya da aşmaya çalıştıkları engeller konusunda büyük bir farklılaşma gözlemlenmemektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ve ayrımcılığın yaşanmaya devam ettiği ve hâlâ kadınların, ikincilleştirilerek özel alana ait olarak gösterilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Özellikle kamusal alan ve özel alan arasında yapılan katı ve hatları çok belirgin ayırım, kadınların siyasal örgütlenmeleri ve bilinçlenmeleri önündeki temel engel olarak ortaya çıkmaktadır. Cinsiyetçi iş bölümü, bu ayrımla birlikte güçlenmekte ve somutluk kazanan halleriyle

özel alanı, kadın ile doğrudan bağlı kılmaya devam etmekte; kadını doğrudan özel alanla ilişkilendirerek kamusal alanın erkeklere ait olmasının yapısal özelliklerini sunmakta ve bu özelliklerin gündelik yaşam pratiklerini düzenlemesini sağlamaktadırⁱⁱ (Oakley, 1985; Barrett, 1995; Davidoff, 2002; Scott, 2007; Sancar, 2009; Slater, 2012). Kamusal ve özel alanın ayırımının da kadının siyasal açıdan temsiliyeti ve karar mekanizmalarındaki varlığı üzerinde olumsuz sonuçlar yarattığı bilinmektedir. Kadınların yaptıkları işler, ‘özel’ yaşam alanında görüldüğü için bu işlerin ‘apolitik’ bir dünyaya ait olarak tanımlanması söz konusu olmaktadır (Sancar Üşür, 2000, s. 204). Ayşegül Yaraman (1999)’a göre, “kamusal yaşam-özel yaşam farklılaşmasının cinsiyetler arasındaki hiyerarşik iş bölümüne kodlanması biçiminde somutlanan ayrımcılığı temel alan söylem ve uygulamalar, kadın ile siyasal erkin bütünleşmemesinin kaynaklandığı ana sorunsaldır.” (s. 9). Bu ana sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik dünya genelinde yaklaşık iki yüzyıldır devam eden mücadele neticesinde kadının kamusal yaşama katılabilesinin önündeki engellerin kısıtlanması sağlanmışsa da zihniyet üzerinde kapsamlı bir dönüşüm gerçekleşmemiş; kadınların seçme ve seçilme hakkını, “erkeklerle aynı oranda yaşama geçir(e)medikleri, kamusal alanın özellikle siyaset bileşeninde nicel açıdan kısıtlılıklarını, nitel açıdan yokluklarını sürdürdükleri gözlemlenmektedir.” (Yaraman, 1999, s. 9). Dolayısıyla kadınlar, kamusal alanın kendileri aleyhine işleyen kurallarını ve ritüellerini de aşma ve erkeklerin kamusal alana dair bu belirleniminin

aşılması adına mücadele yürütmektedirler (Çakır, 2001, s. 400).

Kadın ve siyaset ilişkisi çeşitli bağlamlarda birçok araştırmanın konusu olmuştur, olmaya devam etmektedir ve kuvvetle muhtemeldir ki önümüzdeki yıllarda da Türkiye’de kadınların, siyasal alandaki varlık mücadelesine dair çalışmalar yapılacaktır. Bu çalışmaların her biri literatüre katkı sağlama amacı taşıdığı ve kadınların bu hak ve özgürlük temelli varoluşsal sorununa çözüm üretmeye çalıştığı ölçüde önemli ve değerlidir. Bu çalışmada da kadının formel siyasetteki temsil sorununa odaklanılmakta ve bu temsil sorunu, kadınların Türkiye’de siyasal parti kurmaları ya da bir siyasi partinin genel başkanlığını yürütmeleri noktasında karşı karşıya kaldıkları toplumsal ve siyasal engellemeler nispetinde ele alınmaktadır. Kadının siyasal alanda açılan yerine rağmen siyasi imajının ve kadın siyasiye ilişkin bakışların, önyargıların, tanımlamaların, tasavvurların ve söylemin değiş(e)mediği gerçeği üzerinde durulmaktadır. Nezihe Muhiddin ve Kadınlar Halk Fırkası’ndan başlama nedeni de Cumhuriyet’in ilanından bu yana aslında bu bağlamda kadın-siyaset ilişkisinde çok güçlü bir değişimin olmadığını ortaya koymaya çalışmaktır ve toplumsal dönüşümün de siyasal alanı kadınlara tüm yönleriyle ve boyutlarıyla açmayı sağlayacak şekilde gerçekleşmemiş olduğunu tartışmaktadır.ⁱⁱⁱ

1. Türkiye’de Kadın ve Siyaset: “İkincilleşmek” ya da “Erkekleşmek”

Türkiye’de kadın ve siyaset ilişkisi denildiğinde öncelikle üzerinde durulması gereken, kadın ve erkek açısından eşitsizliğin en açık şekilde izlendiği

gerçekliği olmaktadır (Güneş-Ayata ve Gölgelioğlu, 2010, s. 137). Eşitsizlik, parlamentoda temsiliyet açısından yaşandığı gibi kadınların siyasal partilerin örgüt yapılarındaki yeri ile de ilgili olabilmektedir. Birçok kurumdan ya da alandan farklı olarak siyaset, ülke deneyimlerine göre birtakım değişiklikler gösterse de büyük ölçüde erkekler tarafından yapılmaktadır. Günümüzde de kadının siyasal alana dair söyleyebileceklerinin oldukça kısıtlı ve sınırlı olduğu ya da hiç olmadığı düşüncesinin öne çıktığı görülmektedir. Kadının toplumsal ve siyasal bir sorun karşısında çözüm üretemeyeceğine ilişkin ataerkil bir önyargı hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu önyargılar, bakışlar ve algılar, feminist hareketin gelişimi ile birlikte nispeten gizlenmeye çalışılsa da söz konusu algıların gücünde çok da büyük bir kayıp yaşanmamaktadır. Kadınlar hâlâ siyasete uzak aktörler olarak görülmekte ve siyaset, hem bir “erkek işi” hem de “erkek alanı” olarak algılanmakta ve kadın-siyaset ilişkisi, kadının yalnızca seçim dönemlerinde oy vermesi üzerinden kurulmaktadır (Koray, 1995, s. 200). Kurulan bu sakat ilişki, hem demokrasinin işlerliğine hem de kadın benliğine yönelik ciddi problemler ortaya çıkarmaktadır. Bu problemlerin telafisine dair birtakım yanıtlar üretildiği de görülmektedir. Bunların başında “kadının siyasete ilgisizliği” ya da “yetersizliği” gelmektedir. Ancak Meryem Koray (1995)’te belirttiği gibi, ilgisizlik ve yetersizlik de sosyo-kültürel yapıdan beslenmekte ve yine toplumdaki cinsiyet ayrımından güç almaktadır (s. 200-201). Şirin Tekeli (1989)’da kadınların neden siyasette olamadığını başlıca iki nedene dayandırarak açıklamaya çalışmaktadır (s. 22).

Birincisi “kadınların politikaya ‘bulaşmaları’ istenmemektedir. Bunu istemeyenler, esas olarak, politikaya kimin girip giremeyeceği kararlarını veren, suyun başındaki erkeklerdir.” İkinci neden ise “kadınların kendileri politikaya katılma konusunda isteksiz ya da çekingendirler.” (Tekeli, 1989, s. 22).

Tekeli’nin de bahsettiği gibi erkek egemen yapının kadın reddiyesi gibi güçlü bir nedenin yanında kadınlar da siyasal sistemin erkek egemen yapısal özelliklerini belirli bir süre sonunda kabul etmeye ve doğallaştırmaya başlamaktadırlar. Bu kabullenme ve “doğallaştırma”, hiyerarşik iktidar ilişkilerinin kadın aleyhine daha da güçlenerek sergilenmesine ve daha derine nüfuz etmesine neden olmaktadır. Özellikle siyasal sistem, bu nüfuz etme sürecinden oldukça etkili bir şekilde yararlanma yoluna gitmekte ve erkek egemenliğinin sorgulanması da engellenebilmektedir. Kadınların kadınlar arasında siyaset yapabilmesine onay verilirken; kurumsal siyasete dahil olmayı başaran kadınlar için de görevler “kadınsı işler (sosyal refah, sağlık gibi)” ile ilgili olmakta ve kadınlar, karar alma süreçlerine katılamamaktadırlar ve genellikle de resmi toplantılara katılırken; gayriresmi süreçlerin dışında bırakıldıkları için erkeklerin gösterdiği etkinliği gösterememektedirler (Güneş-Ayata, 2010, s. 264-265). Bu durumun ortaya çıkmasında erkek egemen yapının evdeki hakimiyetinin parti yönetimlerinde de varlığını etkin bir şekilde sürdürmesi de etkili olmakta ve kadınlar, partiye kaynak sağlayıcı ya da seçim dönemlerinde kadın seçmenlerle daha kolay iletişim kurabilen üyeler olarak görülmektedir (Minibaş, 1996, s. 180). Benzer şekilde de parti içi kademelerde

yükselmeleri de oldukça zor olmakta, genel başkan, parti meclisi, il başkanlığı gibi görevlerden ziyade kadınlar, partinin ikinci derecedeki görevlerinden sorumlu kılınmaktadırlar (Minibaş, 1996, s. 180). Oya Tokgöz (1994)’e göre, “siyasal partiler, göstermecilikten ve popülizmden azami ölçüde yararlanma yoluna gitmektedirler. Göstermecilikle bir yandan siyasal sistemi sorgulama ve dönüştürme önlenirken, kadınlara sistemden dışlanılmıyormuş gibi, bir duygu verilmektedir. Bu durum ise, mevcut siyasal yapıyı kadınların gözünde yasallaştırmakta ve doğallaştırmaktadır.” Özellikle kota uygulamaları ya da bazı siyasi parti liderlerinin seçmenin gözünde demokratik görünme arayışı ile parti içi birtakım düzenlemeler yoluyla kadınların, siyasal sisteme dahil edilmesinin amaçlandığı gösterilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu tür uygulamalar ve düzenlemeler, genel olarak bahsedildiği üzere kadınların bilfiil karar alma organlarında yer alması için yeterli olmamaktadır. Kadınlar, Türk siyasetinde hâlâ ya yasal gereklilikler nedeniyle ya da Tokgöz (1994)’te de belirttiği gibi popülist kaygılar eşliğinde var olmaya çalışmaktadırlar. Bu kaygılar eşliğinde kadının siyasal sistem içerisine dahil edilmeye çalışılması, kadın için daha güçlü bir “ikincilleşme” sürecinin başlamasına neden olmaktadır.

Kadının siyasal alanda “ikincilleşme” süreci ile karşılaşmasının ve bu sürecin neredeyse aşılabilir sorunlarının çözümü ile uğraşmak zorunda kalmasının temel nedenlerinden biri de geleneksel iş bölümünün kadınlar aleyhine varlığını sürdürmesi olmaktadır. Cinsiyetçi iş bölümünün doğallaştırılarak sunulduğu, pratiklerinin en açık haliyle izlenebildiği ve “sömürü”nün farklı

boyutlarda yaşandığı kurum, feminist kuramcılarının genel olarak belirttiği üzere aile olmaktadır (Firestone, 1993; Barrett, 1995; Delphy, 1999; Davidoff, 2002; Mitchell, 2006). Kadınların geleneksel rolleri ile siyasetin bir arada olamayacağı yönündeki yaygın kanaat nedeniyle kadınlar, kocaları ve yakın çevreleri tarafından engellenmekte ve aile ile siyasetin bu bağdaşmazlığı yönündeki kanaat aşılması gereken bir problem olmaktadır (Sancar Üşür, 2000, s. 204). Geleneksel yapısını ve erkek egemenliğini sürdüren aile yapısı, devlet yönetimini de bizatihi etkilemekte ve kadının, aile içerisindeki bu tâbî konumu siyasal alana da yansımaktadır (Yaraman, 1999, s. 17). Ailenin bu yapısal özellikleri canlılığını korumaya devam etmekte ve bu tâbîlik, kadınların siyasal alana girişini zorlaştırmakta ve “sevimsiz” hale getirmektedir. Özel alan ve kamusal alan ayrımının da bu ikincilleşmeyi ve sevimsizleştirmeyi yarattığı bilinmektedir. Kadınlar da bu ikilemin ortasında yaşamak zorunda kalmakta ve çok daha trajik bir bölünmüşlük hissi yaşamaktadırlar. Fatmagül Berktaş (1998)’e göre, “toplumun özel alan ile kamusal alan biçiminde bölünmesi ve kadının geleneksel olarak özel alana, aileye hapsedilişi ile bu durumun beraberinde getirdiği bütün kötürümleştirici klişelerin baskısı, bu sınırları aşmak isteyen kadınlarda, onulmaz bir parçalanmışlık duygusunun olanca ıstırabına yol açar. Kadın, doğasının her yönünü gerçekleştirebilmek için çabalar ama, ‘erkeklik’ ile ‘kadınlık’ arasındaki kapana kısılmışlıktan bir türlü kurtulamaz.” (s. 76-77).

Kadının içine düştüğü bu sorunlu ikilemin doğal sonuçları da siyasete, yalnızca oy verme davranışı

ile katılımın gerçekleşmesi ve siyasal alanda varlık gösterememe durumu olmaktadır. Bu durum yalnızca siyasete katılım açısından gerçekleşmemekte; kadının diğer birçok kamusal faaliyete katılımı ve bu faaliyetlerde yükselmeye engel olan şartlar açısından da bu şekilde sorunlu gelişmektedir (Güneş-Ayata, 2010, s. 264-265). Ancak siyasal katılım, söz konusu kadınlar olunca çok daha titizlikle incelenmekte ve çatışan faktörler çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Kurumlaşmış siyaset açısından ise bu çatışma, kadının özel alana ilişkin rol ve görevlerinin aksama ihtimali nedeniyle daha derin yaşanmakta ve Ayşe Güneş-Ayata (2010)’da belirttiği gibi, “özel ve kamusal yaşamın ayrımında, siyasetin, çok sert bir şekilde kamusalın içinde, kamuyu belirleyen olarak tarif edilişi ve kadının da özele kapatılması” gerekliliği ortaya çıkmaktadır (s. 264-265). Kamusal alan ve özel alan ayrımı, sahip olunan toplumsal ve kültürel özellikler nedeniyle kadının özel alanda kalmasını daha doğru ve yerinde görmektedir. Siyasetin kamusalın içinde bu şekilde sert konumlanması, engellerin çoğunun kadınlar açısından bazen rastlantısallık bazen de çok büyük mücadelelerle aşılabilesine neden olmaktadır. Siyasete aktif bir şekilde dahil olabilmeyi başarmış kadınlar açısından “erkekleşme” olarak adlandırılan süreç de başlamaktadır (Tekeli, 1989, s. 23). Başka bir ifadeyle, Türkiye’de siyasal alana dahil olabilmek ve söz söyleyebilmek için öncelikle “erkekleşme”, erkeğe benzemek ya da erkek gibi davranmak âdeti bir gereklilik halini alabilmektedir. Bu, çoğunlukla giyim-kuşamla olabildiği gibi söze, tavra ve tarza da yansımaları beklenen bir “erkekleşme” olmaktadır.^{iv} Nitekim Deniz

Kandiyoti (1988)'de Türkiye'de kadınların kamusal hayata katılabilmelerinin koşulunun ya da bu girişin meşrulaştırılmasının "cinsiyetsiz" ve hatta erkek kimliğinin öne çıkarılmasıyla gerçekleştiğinin üzerinde durmaktadır.

Tekeli (1989)'da siyaset ve "erkekleşme" ilişkisini kurarken dünya genelinden de bahsederek açıklamalarına devam etmektedir. Çoğunlukla kadınların, siyasal partilerde "getir götür işleri" ile uğraştırıldıkları, karar alma organlarında kadınlara yer verilmediği ve kadınların kadın olmaktan kaynaklanan sorunlarını dile getirmelerine olanak tanınmadığı üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla kadınların da özellikle Batı ülkelerinde, sol partilerden uzaklaşarak Kadınların Kurtuluşu Hareketi'ne kaydıklarını ve bu kaymadan sonra da âdeta birbiriyle yarışarcasına kadınları siyasal sorumluluk içeren makamlara getirdiklerini ancak bu kez de kadınların, kendi istekleriyle örgütlerinden ve mevkilerinden ayrılmayı talep ettiklerini öne sürmektedir. Çünkü liderlik konumunda kalmak istiyorlarsa kadınlardan "erkek modeli"ne uymaları ve "erkekleşmeleri" beklenmiştir. Tekeli (1989)'a göre kadınlar, bu "erkekleşme" sürecini yaşamak istemiyorlar. Bu nedenle de kadınların, siyasetle ilgilenebilmeleri için siyasetin de yapılış tarzının önemli ölçüde değişmesi gerekmektedir (s. 23). Oysa ki siyasal yaşam, onu belirleyen erkeklerin normları ile şekillenmekte, işlemekte, kurallar ve tanımlamalar da erkeklere göre oluşmaktadır (Sancar Üşür, 2000, s. 208). Serpil Çakır, bu noktada siyasetin bir "kulüp" içinde cereyan ettiği ve bunun bir "erkek kulübü" olduğundan bahsetmektedir (2019, s. 233). Çakır'a göre, bu kulüp 19. yüzyılda kadınların

girmesinin yasak olduğu erkek kulüplerinden farklıdır çünkü artık günümüzde sınıf, cinsiyet, ırk gibi kriterleri açıkça belirleterek üyeliğe kabul arayışında olan kulüpler bulunmamaktadır. Ancak Çakır'ın dikkat çekmek istediği konu, siyasal kurumların önemli boyutlarda bu kulüplerin dinamiklerini gizli/açık biçimlerde buldukları ülkelerin özelliklerine göre devam ettirmeleri olmaktadır. Buraya girmek yasak değil ancak aranan temel kriter, erkekleri önceleyen kuralların ve tabii ki erkeklerin çıkarlarının korunması şeklinde karşımıza çıkmakta ve dolayısıyla kadınların siyaset konusunda yaşadıkları sorunlar/engeller, siyasetin erkekler tarafından kuralları belirlenmiş bir yapı içerisinde yani bir "erkek kulübü"nde yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır (Çakır, 2019, s. 233).

2. Kadınlar Halk Fırkası: "Siyasetle Alâkalı Olmak"

Türkiye'de kadın ve siyaset arasında kurulamayan bir ilişki varlığını sürdürmektedir.^v Gerçekten de bu ilişki kurulamamaktadır ve siyaset ile kadın yan yana gelemezler ya da gelmemeliler olarak anılmaya devam etmektedir. Bu algı, günümüzde de farklı boyutlarıyla ve türleri ile devam etmektedir. Kota gibi zoraki birtakım uygulamalarla kadın ve siyaset bir araya getirilmeye çalışılsa da bu tür kararlar, aslında yine ataerkinin egemenliğini göstermekten çok da öteye gidememektedir. Çoğu zaman egemen olan erkeğin verdiği tavizler olarak gösterilen kotalarla ilgili kararlar, pratikte de etkili olamamaktadır. Kadına ilişkin bakış değişmemekte, öyle ki bazen çok daha katılabilmektedir. Nezihe Muhiddin ve Kadınlar Halk Fırkası, bu bağın kurulamayışının ilk örneği olması ve dolayısıyla

Cumhuriyet rejiminin verdiği mesaj itibariyle oldukça önemlidir.

Türkiye’de kadınların siyasal örgütlenme mücadelelerinin izlerine, Milli Mücadele Dönemi sonrasında rastlayabilmek mümkündür (Toprak, 1994, s. 6). Henüz Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmadan ve dolayısıyla adı hâlâ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’yken kadınlar, Haziran 1923’te Kadınlar Halk Fırkası adını taşıyan bir siyasal örgüt kurma çabası içerisinde olmuşlardır (Toprak, 1988, s. 30-31). Nezihe Muhiddin başkanlığında bir grup kadın tarafından kurulan Kadınlar Halk Fırkası, kadınların siyasal haklarının kazanımı ve siyasal alana dair talepleri adına bir örgütlenme amacı taşıdığına ifadesi olmuştur.^{vi} Bu örgütlenme arayışı, sıradanlıktan oldukça uzaktır ve ortaya koyduğu birtakım sonuçlar itibariyle de gerek sosyo-kültürel gerekse de siyasal özellikler açısından başlı başına önemli görünmektedir.

Kadınlar Halk Fırkası, her şeyden önce geleneksel yapının ataerkine ait neredeyse tüm özelliklerinin korunduğu bir dönemde, Milli Mücadele’nin hemen ertesinde kurulmaya çalışılmıştır. Cins hiyerarşilerinin, Osmanlı son dönem modernleşme çabalarına rağmen tüm gücüyle sürdüğü bu dönemde, kadınlar siyasal haklarını elde etmek ve bizzat “siyasetle alâkalı” olmak amacıyla ortaya çıkmışlardır. Fırkanın kurucu kadınlarının, bu alâkalı olma durumunun kabul edilip edilmeyeceği noktasında fikirlerinin ne olduğuna dair aslında çok geniş bilgilere sahip olunmasa da yine de bu müdahil olma gayretlerinin kadınlar nezdinde hem büyük bir birikimi hem de bir bilinci taşıdığı genel olarak uzlaşılan konular arasında yer almaktadır.^{vii}

Ancak tüm uğraşlara karşın Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluşu, farklı bağlamlarda sakıncalı, gereksiz, hadsizlik şeklinde değerlendirildiği gibi ayrımcılığın ortaya çıkmasına neden olabilecek nitelikte de görülmüştür. Toplumun cinsiyet esasına göre böldüğü düşünülen parti, koşulların uygunsuzluğu ile açıklanmıştır (Toprak, 1994, s. 8).

Kadınların siyasal alana dahil olma mücadelesi içerisinde olması, kadının bilfiil kadın olması ile ilgili olarak sorunsallaştırılmıştır. Zira Nezihe Muhiddin, her şeyden önce aslında kadınların yaşamı adına bir mücadeleden ve kurtuluştan bahsetmektedir çünkü kadın, Osmanlı’nın geleneksel ve erkek egemen toplumsal yapısı içerisinde erkeğin çok gerisindedir ve sivil yaşama katılamamaktadır. Kadının bu ikincil konumu, sosyal ve siyasal haklara sahip olamaması ve erkeğin üstünlüğü anlayışı Nezihe Muhiddin’in temel sorun alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim yazın hayatına başladığında da Nezihe Muhiddin’in genel olarak bu meselelere değindiği ve çözüm yolları geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durduğu bilinmektedir. Osmanlı kadın hareketinin, Cumhuriyet henüz ilan edilmeden siyasal hak arayışı ile Nezihe Muhiddin liderliğinde bir siyasal örgütlenme pratiğine yönelmeye doğru evrildiğini söyleyebilmek mümkündür. Kadın hareketi ve feminist bilincin gelişimi, bu siyasal çaba üzerinde belirgin bir şekilde etkili olmakta ve aslında ataerkil düzen tarafından kaygı ile karşılanmaktadır. Geleneksel yapının da neredeyse tüm hakim kalıplarıyla devam ettiği düşünüldüğünde, bu kaygının oldukça anlamlı olduğu görülmektedir.

Kadınlar Halk Fırkası, kadını siyasetle alâkalı bir konuma yerleştirmeye çalışmaktadır. Siyasetle alâkalı olmanın ise yeni rejimin, kadın için öncelikle belirlediği görevler arasında yer almadığı bilinmektedir. Bu nedenle siyasetle alâkalı olunacağı beyanı, verilecek görevlerle karşılık içerisinde bir gelişme gösterme ihtimalini barındırmaktadır. Her ne kadar 1930'da önce belediye seçimleri için ve daha sonra 1934'te milletvekili seçme-seçilme haklarının elde edilmesi sağlanmışsa da bu siyasal hakların oldukça büyük ekseriyetle yalnızca seçme işine yöneleceği bilinmektedir. Nitekim 1930'da kadınların belediye seçimlerine katılabilmelerinin sağlanması ve daha sonra 1934'te kadınların siyasal haklarının genişletilmesi Tekeli (1982)'ye göre, Türkiye'nin demokratik politikalar izleyeceği ve demokrasiyi hakim kılacağı yönünde bir izlenim oluşturmaktan ibaret olmuştur (s. 119). Böylesi bir izlenimin oluşması, gerçekten de dönemin sahip olduğu özellikler nedeniyle oldukça önemli görülmüştür. Zehra F. Arat (1998) ise yasada herhangi bir kısıtlama olmamasına rağmen kadınların kamu yönetiminden de dışlandıkları üzerinde durmakta ve dolayısıyla bu şekilde kamu yönetiminden dışlanırken; 1930'da belediyelere, 1934'te Meclis'e seçilme hakkı tanınmasının açık bir çelişki olduğunu ileri sürmektedir. Arat (1998)'e göre, "Türk kadınlarına seçme ve seçilme haklarının, güçlü bir politik varlık gösteremedikleri bir zamanda verildiğine ilişkin sık sık yinelenen argümanı kabul edersek, çelişki daha da derinleşmektedir." (s. 60-61). Zira 1927'lerde kadınların, oy hakkı elde edebilmek adına yoğun bir çaba içerisinde olduğu ve bizzat bu talepleri ile ilgili

o dönemde Mustafa Kemal'e dahi başvurdukları bilinmektedir. Ancak yine bu görüşmelerinde Mustafa Kemal'in kendilerine, bu tür mücadelelerden ziyade köylü kadınlara ulaşip onları bilinçlendirmelerinin daha yerinde olacağı anlatılmıştır (Çaha, 1996, s. 117-118). Bu nedenle de kadınların oy hakkı taleplerinin 1923 ortalarından başlamak üzere 1930'larda dahi geri çevrilmesi ancak daha sonra bu karar üzerinde değişikliğe gidilmesi bazen çelişki bazen demokratik görünme çabası ile ilişkilendirilerek açıklanmaktadır.

3. Türk Kadınlar Birliği: "Siyasetle Alâkasız Alana Çekilmek"

Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci her ne kadar yakın denebilecek bir tarihe tekabül etse de Cumhuriyet tarihi boyunca farklı ideolojilere sahip çok sayıda parti kurulduğunu söyleyebilmek mümkündür. Demokrasinin olmazsa olmazı olarak kabul edilen siyasal partiler, Türkiye'de bu çok uzun olmayan tarihlerine rağmen büyük gelişme göstermiştir. Bu var olma mücadelesini de siyasal partiler, askeri darbelere rağmen sürdürmeye devam etmiştir. Darbe ile birlikte kapatılan ya da faaliyetleri durdurulan siyasal partilerin, yasaklar ya da kısıtlamalar ortadan kalktığında oldukça kısa denebilecek sürelerde yeniden örgütlenmelerini tamamlamaya çalıştıkları da görülmüştür. Ancak Türkiye'de siyasal partilerin örgüt yapıları incelendiğinde, örgütün genelinde erkeğin çoğunlukta olduğu ve aslında erkeğin egemen olduğu gerçekliği ile karşılaşılmaktadır. Özellikle de bu egemenliğin en somut hale geldiği yer, siyasal partilerin merkez yönetimi olmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de siyasal partilerin kurucularının

ve genel başkanlarının erkek olduğu gerçekliği ile karşılaşılmaktadır.

Siyasal partilerin üst yönetim kademelerinde erkek egemenliği öylesine açık ve barizdir ki neredeyse aksini düşünmek, bu düşünme şekline sahip olanın problematikleştirilmesi anlamına gelebilmektedir. Kadının bir siyasal partinin kurucusu ya da genel başkanı olması ve kendisinden toplumsal açıdan da başarı beklenmesi oldukça zor bir durumu imlemektedir. Bu zorluk aşılabilese dahi kadın liderlere ya da kadın adaylara yönelik kuşku ve güvensizlik çeşitli şekillerde varlığını hissettirmektedir. Bir erkek siyasetçinin başarısızlığı, öfke ile anılırken; kadın siyasetçi döneminde yaşanan sıradan bir aksaklık dahi büyük bir problem olarak gösterilebilmekte ve aşağılama ya da hakaretlere neden olabilmektedir. Öyle ki siyasal partilerdeki bu erkek egemenliği, doğallaştırılmakta ve “normal” olan olarak sunulmaktadır. Kadınların kurduğu ya da kurmaya çalıştığı siyasal partiler de çoğunlukla önyargıların engeline takılmaktadır. Bu önyargılar, çeşitli boyutlarda karşımıza çıkmaktaysa da en sık karşılaşılanı da kadın siyasinin herhangi bir başarı sağlamasının mümkün olmadığı yönünde gelişenidir. Bu yargı, özellikle Türkiye gibi ataerkinin güçlü olduğu ülkelerde belirginlik kazanmaktadır. Yaraman (1999)’a göre, “cinsiyetçi iş bölümü, siyasal iktidarın erkeksi nitelikleri ve bu alanda işlevini doldurarak ket vurucu özelliğe bürünen ‘erkeklerle birebir eşitlik/biçimsel eşitlik’ söylemi Türkiye’de de tüm dünyada olduğu gibi kadınların siyasal temsilciliğini engelleyen başlıca etmenlerdir. Kadınların siyasal temsilciliğine yüklenen simgesel anlam cumhuriyetin ilk

yıllarından beri sürekliliğini ve önemini korumaktadır. Ancak diğer ülkelerde sık rastlanmayan başbakanlık, içişleri, dışişleri ve ekonomi alanlarında bakanlıklara ulaşan Türkiye’deki kadınların meclisteki sayısal sınırlılığı ‘simgesellik’ açısından paradoksal görünse bile aslında birbirini tamamlayıcı sonuçlardır. Söz konusu simgesellik durumu, demokrasi anlayışı ve uygulamasındaki aksaklıklarla beslenmekte ve kaynaklandığı aksaklıkları pekiştirerek yalnızca kadınlar değil, özellikle toplumsal çıkarlar açısından değerlendirilmeyi hak etmektedir; siyasal iktidar başta olmak üzere diğer karar mekanizmalarında nüfusun yarısının eksikliği demokrasinin de yokluğunun birincil göstergelerinden biridir.” (s. 9-10).

Siyasal sistemin içerisinde “özne” olabilmek, bu anlamda kadınlar için oldukça zordur ve yolun bir yerinde mutlaka ki birtakım engellemelerle durdurulmaktadır. Bu “engellenme” ya da “durdurulma” halini, toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılık temel alınarak açıklayabilmek mümkünse de Türkiye’de siyaset ve kadın arasında çok daha derin bir sorun alanı bulunmaktadır. Çakır’a göre, “kamusal alanın bir parçası olan siyaset, erkeklerin alanı olarak şekillenmiş durumda; siyaset tek cinsli olarak işliyor. Erkek cinsine dayalı sosyalleşme, kamusal alanın tüm birimlerinde olduğu gibi siyasette de yaşanıyor. Bu yapıda ilişkiler erkeklerin başat ve kurucu olduğu ağlarda belirleniyor. Kadınların bu ağların içerisine girmesi engelleniyor. Kadınların yetenek ve kapasiteleri küçümseniyor.” (2019, s. 318). Aslında çok temelde alâkasızlık vurgusu öne çıkmaktadır. Alâkasızlık temelinde kurulan kadın ve

siyaset ilişkisi, tüm politik gelişmelere ve kadın hareketinin kazanımlarına rağmen tam anlamıyla başarıya ulaşamamakta ve erkeğin hakimiyeti üzerinde kalıcı bir etki oluşturulamamaktadır. Kadınlar Halk Fırkası da siyasal sistemin içerisinde “özne” olabilmek adına bir mücadele başlatmış ancak yukarıda değinildiği üzere kadınların siyasetle alâkalı olmayan bir alana çekilmesi gerektiği düşüncesi nedeniyle kuruluşu gerçekleşemeyen bir kadın fırkası olmak zorunda kalmıştır. Başka bir ifadeyle, kadınlar, fırka kurabilmek için gerekli olan izni alamamışlardır.^{viii} Bu süreçte gerekli izni alabilmek ya da onaylanabilmek adına başta Nezihe Muhiddin olmak üzere kadınlar, siyasal hakları adına mücadeleden vazgeçmek istememişlerdir. Bu nedenle de aslında politika ve amaçlarıyla uyuşmasa da farklı çıkış yolları bu süreçte dile getirilmiştir. Bu çıkış yollarından biri olarak gösterilen de bilindiği üzere, Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluş sürecinde Fethi Bey’in, fırkanın başkanlığına getirilme uğraşısı olmaktadır. Bir erkeğin, siyasal sistem içerisinde kabul görebileceği ve böylece fırkanın sorunsuz bir şekilde onaylanabileceği fikri en yalın haliyle bu öneride ortaya çıkmaktadır. Bu durum, siyasal sistemin “erkekleşme” talebinin bir başka boyutu ya da yansıması olmaktadır.

Kadınlar Halk Fırkası adıyla kurulacak ilk kadın partisine onay verilmediği için bu kez bir dernek kurma süreci başlamış ve partinin, derneğe dönüştürülmesi söz konusu olmuştur (Toprak, 2014, s. 44-45). Kadınlar Halk Fırkası’nın tüm çabalara rağmen kurulmasına ve faaliyette bulunmasına onay çıkmaması nedeniyle Türk Kadınlar Birliği adı altında dernek olarak adlandırılabilir bir başka

örgütlenme deneyimi ortaya çıkmıştır. Tek Parti uygulamasının yaşandığı bir dönemde kadınlara parti kurma hakkının verilmemesi, rejimin kendini koruma refleksine sahip olması nedeniyle toplumun farklı kesimlerinden gelen demokratik talepleri tehdit olarak algılayabilmesi ile ilişkilendirilebilir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da rejimin kendini koruma refleksinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile bu noktada önemli bir farktan bahsetmek gerekmektedir ki bu fark da sonu hüsrana olsa da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşunun gerçekleşmiş olmasıdır. Ayrıca bu noktada karşımıza çıkan sorun, fırka olarak örgütlenememektir. Zira bir dernek ve birlik olarak da her ne kadar siyasal talepler dile getirilebiliyor ya da siyasal bir mücadele yürütülebiliyor olsa da bir fırka olamamanın uygulamaya yansıyan en tipik göstergesi Türk Kadınlar Birliği’nin kurulması olmaktadır. Artık bu noktada, kadınlar yeni rejimin ve yeni devletin kendilerinden beklentilerine dair oldukça açık bir mesaj almakta ve bu mesaja belirli boyutlarıyla uygun davranmaya çalışmaktadırlar. Bir dernek ya da birlik içerisinde o günkü tarifi ile kadınların bir araya gelmesi daha “muteber” ve “yakışık alan” olarak görülmektedir. Kadınların hakimiyetinde bir parti ile siyasal sisteme dahil olmaya çalışmak, halihazırdaki toplumsal yapısı ile de doğrudan bir karşıtlık içerisinde.

Fırka olarak faaliyet göstermekten vazgeçmek zorunda kalan kadınlar yine Nezihe Muhiddin başkanlığında 7 Şubat 1924’te Türk Kadınlar Birliği’ni kurmuşlar ve dernekleşen fırkaya erkek üyeler de alınmıştır (Toska, 1998, s. 84). Birlik, 7

Şubat 1924'te kurulurken “siyasetle alâkasız” olduğunu Nizamnamesi'nin 3. Maddesinde açık bir şekilde vurgulamış ve tüzüğünde siyasal amaç ve taleplere yer vermemiştir (Yaraman, 1999, s. 47). Ancak kadınlar, oy hakkı mücadelelerinden vazgeçmek istememişler ve 1925'te yayımlanmaya başlanan Türk Kadın Yolu'nun ilk sayısından itibaren siyasal haklar işlenmiş, 1926'dan itibaren de yine siyasal haklarıyla ilgili olarak kampanyalar düzenlenmiş ve 1927 Mart'ında İstanbul'da düzenlenen kongrenin de gündemi, kadınların siyasal haklarının elde edilmesi ile ilgili olmuştur (Yaraman, 1999, s. 47). Birlik kurulduktan sonra yardım amacına dayanan çalışmalar yürütmüşse de 25 Mart 1927'de tüzüğüne, kadınlara siyasal haklar sağlanmasını talep eden bir madde koymayı başarmıştır (Toska, 1998, s. 84). Türk Kadınlar Birliği de siyasal mücadeleden vazgeçmekten yana değildir ve Nezihe Muhiddin, bu süreçte kadınların siyasal hakları için oldukça etkin bir mücadele yürütmeye çalışmıştır. Ancak birçok defa farklı gerekçeler öne sürülerek Nezihe Muhiddin'in çabaları sonuçsuz kalmıştır. Kadınların oy hakkının reddedilmesi ya da siyasal alanın dışına gönderilmesinin gerekçeleri açıklanırken de aslında kadının rol ve görevlerinin neler olduğu hatırlatılmıştır. Zira Cumhuriyet rejimi tarafından kadına verilen görev birçok defa tekrarlandığı üzere oldukça açıktır ve bellidir (Sancar, 2017). Bunun dışında kadınlar tarafından yapılan her hamle, dile getirildiği üzere hem kadın kimliğine aykırılık teşkil etmekte hem de yeni devletin ideolojik kaygıları açısından sorun oluşturmaktadır.

Nezihe Muhiddin başta olmak üzere kadınlar, oy hakkını elde edebilmek ve temsiliyet açısından

kadının ikincil ve geri kalmışlığı üzerinde etkide bulunabilmek adına etkili bir kadın hareketi yürütmüştür.^{ix} Ancak ataerkil düzenin ve geleneksel yapının çok derinlerde varlığını sürdüren yargıları, kadınların bu siyasal hareketliliğini çeşitli gerekçelerle ya da müdahalelerle durdurmaya ya da engellemeye çalışmıştır. Nitekim siyasal parti kurma talebinden dernekleşme sürecine kadar siyasal iktidarın tavrı, bu durumu oldukça açık bir şekilde ortaya koymuştur. 1930 ve 1934, kadınların siyasal mücadelesi açısından önemli tarihler olsa da kadınların siyasal eylemliliğinin sonlandırılmaya çalışılmasının son bulmaması, başka bir sorun alanı olmuştur. Kadınların seçme-seçilme hakkını elde ettiği ve dolayısıyla da artık bir siyasal mücadele içerisinde olmalarına gerek olmadığı gerekçesi ile Birlik de kapatılmıştır. Böylece kadınların kamusal alandaki siyasal özgürleşme çabası ve bu yöndeki etkinliği sonlandırılmıştır. Aksu Bora (2002)'de belirttiği gibi Türk Kadınlar Birliği'nden itibaren bugüne baktığımızda da kadın kuruluşlarının “siyaset dışı bir siyaseti” benimsedikleri görülmektedir (s. 111). Bora (2002)'ye göre, kadınlar hem ülkenin genel sorunları hem de kadınların konumu ile ilgili benzer yaklaşımlarına devam ederek “çağdaş” bir toplum için “birer nefer gibi” çalışmaktan ve devlet politikalarını desteklemekten yana bir tavır geliştirdiler (s. 111). Kandiyoti (1997)'de bu durumu açıklarken milliyetçi hareketlerin bir sonucu olarak da ele alır ve Kandiyoti (1997)'ye göre, “milliyetçi hareketler bir yandan kadınları ‘ulusal’ aktörler; anneler, eğitimciler, işçiler, hatta savaşçılar olarak toplum hayatına daha fazla katılmaya davet ederler. Öte yandan kültürel olarak kabul edilebilir kadın

davranışlarının sınırlarını tayin eder ve kadınları kendi çıkarlarını milliyetçi söylem tarafından belirlenen terimler çerçevesinde ifade etmeye zorlarlar. Feminizm özerk değil, onu üreten ulusal bağlamın anlam çerçevesine bağlıdır.” (s. 154).

Kadın ve siyaset ilişkisinde günümüzde aşılması gereken engellerin hâlâ çok büyük olduğu oldukça açıktır ve kadınlar için iki önemli noktadan bahsedilebilir. Koray (1995)’e göre, “birincisi kadınların toplumu kendilerinden yana dönüştürebilmek için en başta siyasal alan olmak üzere toplumun her düzeyindeki karar organlarına katılmalarının gerekliliğidir. İkincisi de bunun kendi başına gerçekleşemeyecek ölçüde ciddi ve karmaşık engellere dayandığının anlaşılmasıdır.” (s. 200-201). Gerçekten de kadınların, feminist mücadeleden vazgeçmeden ve erkek egemenliğini hem kamusal hem de özel alanda tüm boyutlarıyla göstererek itiraz geliştirmeleri önemlidir. Bu itirazların da geniş kapsamlı olması ve cins kimliklerinin sorgulanmasının siyasal mücadelenin temel boyutlarından birini oluşturduğu bilinciyle hareket etmeyi önemsemeleri gerekmektedir. Kandiyoti (2010)’da belirttiği gibi “gündemimize, cins hiyerarşilerinin yaratılması ve yeniden üretiminde etkili olan bütün toplumsal kurumların ve pratiklerin incelenmesi; farklı kurumsal alanlarda var olan gerilim ve çelişkilere özel bir dikkat gösterilmesi ve Türkiye bağlamında erkeklik ve kadınlık kimliklerinin nasıl oluşturulduğu sorunlarının dahil edilmesi gerekmektedir.” (s. 340).

SONUÇ

Türk siyasal tarihinde kadınlar tarafından kurulan ya da genel başkanlığını bir kadının üstlendiği siyasal

partilerin kamuoyu açısından etkisi, yüze yayılan bir tebessümle eşdeğer olmaktadır. Siyaset, genel olarak erkeğin egemenliğinde ve yine erkeğin yapabileceği bir uğraş, meslek, iş olarak görülmektedir. Türkiye’de siyasetin, genel olarak kadınları kabul edemeyen ve onaylamayan tarafı oldukça güçlüdür ve günümüzde de her türlü hukuki tedbirlere ve teşviklere rağmen bu kabul etmeme ve onaylamama duruşu sürmeye devam etmektedir. Bu da belli bir süre sonunda kadınların da siyasetten uzak durmasına ya da siyaseti kendisinin beceremeyeceği bir alan olarak kurgulamasına neden olmaktadır. Kadınların bu tür bir zihinsel arka plana sahip olmaya başlamaları ya da halihazırda sahip olmaları, çok önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır.

Türkiye’de kadınlar, siyasal sistemin içinde yer alabilmek için uzun yıllardır mücadele yürütmektedirler. Ancak bu mücadeleleri ya da etkinlikleri, genel olarak ele alındığı üzere ya siyasal sistemin bizzat kendi dinamikleri ya da siyasal iktidarın otoriter yüzünü temsil etmeye çalışan erkek aktörleri tarafından “ötekileştirilerek” yok edilmeye çalışılmaktadır. Kadın aktörün siyasal çözümlemesine ilişkin bir yanıt üretmekten ziyade kadının, kadınlığı vurgulanmakta ve kadın olduğu hatırlatılmaktadır. Kadınlığın hatırlatıldığı dolayısıyla kadınlığın aşağılandığı bir söylemden yararlanılmakta ve açık bir yadsıma süreci ile karşılaşılmaktadır. Siyaset, kadınların bu bireysel uzak duruşlarıyla da birlikte çok daha trajik boyutlarda erkek egemenliğinin var olduğu bir sürecin ve aktörlerin döngüsellikinde gerçekleşir hale gelmektedir. Bu erkek egemenliği, ataerkinin gücünü tescillediği gibi politikaların da bu güçten

ilham aldığı gerçeğini de ortaya çıkarmaktadır. Siyasal alanda var olabilme mücadelesi, kadınların “ikincilleşmesi” ve daha önce bahsedildiği gibi “simgeselleştirilmesi” sürecini başlattığı gibi kadınları “erkekleşme”ye de zorlayabilmektedir.^x “Erkekleşme”, siyasal alana dahil olmak, kabul görmek ve desteklenmek gibi temel gerekçelere dayandırıldığı gibi kadınların siyasal var olma sürecinde karşılarına çıkan özellikle “namus” ile ilgili iddiaların nispeten de olsa ortadan kaldırılması adına başvuru yolları arasında yer almaktadır. Zira siyasette, kadınların özel hayatları ve cinsel yaşamları çeşitli şekillerde kullanılmakta ve bu saldırılar karşısında savunma araçları bulunmamaktadır ve “siyaset kadınlara, ‘namus’larını tartışmayı göze alan bir yaşam” sunmaktadır (Sancar Üşür, 2000, s. 208). Dolayısıyla da Türkiye’de kadınlar siyasal var olma sürecinin engellenmemesi ya da cinselliklerinin kullanılarak saf dışı bırakılmamak adına genellikle ya “ikincilleşme”yi ya da “erkekleşme”yi kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. Siyasetle alakalı olmanın temel yollarından ya da ön koşullarından biri olarak bu iki alternatif arasında seçim yapılması beklenmektedir. Kadınlar Halk Fırkası ve daha sonra Türk Kadınlar Birliği, Türkiye’de kadınların siyasal deneyimleri adına oldukça önemli mesajlar vermiştir ve günümüzde bu iki örgütlenme çabası üzerinde kadınların, Türk siyasal hayatının yerine dair kapsamlı çıkarımlar elde edebilme olanağı bulunmaktadır.

Kamusal alanın kırılmayan ve farklı tonlara bürünerek karşımıza çıkan eril karakteri, siyasal alanda da çok daha katı bir şekilde erkek hakimiyetinin güçlenmesine neden olmaktadır.

Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluş ya da daha doğru bir ifadeyle kuruluşun gerçekleşmemesi süreci, Türkiye’de kadın-siyaset ilişkine dair birçok özelliği içerisinde barındırmaktadır. “Fırka olamamak”, Türk siyasal hayatında kadınların siyasal deneyimleri adına oldukça büyük bir problemdir. Kadınlar Halk Fırkası, fırka olamamanın en tipik örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde dahi kadınların siyasetin uzağında yer almalarının nedenlerinin keşfedilebileceği ve bu anlamda üzerinde özenle durulması gereken bir örnektir aynı zamanda. Zira bu somut olayda, kadına bakış, kadın ve siyaset arasında kurulan ilişki, genel başkanlığına bir erkeğin getirilerek erkek kimliği ile kabul ve onay alma uğraşısı ve nihayetinde siyaset ile alakasız bir alana doğru taşınmaya çalışılan kadın aktörler izlenebilmektedir. Dolayısıyla Kadınlar Halk Fırkası’nın kuruluş sürecinde, kadın ile siyasetin alakasızlığı düşüncesi öne çıkmakta ve kadının ancak belirlenen sınırlar içerisinde ve belirlenen şekilde bulunabileceğinin anlaşılması istenmektedir. Siyasal alana dair talepleri ve eylemselliği siyasal iktidarın onay alanının dışında kalmaktadır. Günümüzde de istatistiki verilerle ya da somut durumlarla yapılan değerlendirmeler incelendiğinde görülmektedir ki temelde radikal bir değişimden bahsedilememektedir.

KAYNAKLAR

- Arat, Z. F. (1998). *Kemalizm ve Türk Kadını*. A. Bertay Hacımiraçoğlu (Ed.). *75 yılda kadınlar ve erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Barrett, M. (1995). *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı: Marksist Feminist Çözümlemede Sorunlar*. Ş. Süer (Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları.
- Baykan, A. (1994). *The Turkish Woman: An Adventure in Feminist Historiography. Gender and History*. Basil Blackwell Ltd.
- Berktaş, F. (1998). *Kadın Olmak/Yaşamak/Yazmak*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Berktaş, F. (2001). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık Cilt 3*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, A. (2002). Bir Yapabilirlik Olarak Ka-Der. A. Bora-A. Günel (Der.). *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*. E. Özensel (Çev.). İstanbul: Vadi Yayınları.
- Çakır, S. (1991). Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını. N. Arat (Ed.). *Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak-Eşit Katılım*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Çakır, S. (1993). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (1997). Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Meylan-Nezihe Muhiddin. *Toplumsal Tarih, Cilt VIII, Sayı: 46*.
- Çakır, S. (2001). Bir'in nostaljisinden kurtulmak: Siyaset teorisine ve pratiğine cinsiyet açısından bakış. A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe (Der.). *Yerli Bir Feminizme Doğru*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çakır, S. (2019). *Erkek Kulübünde Siyaset*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Davidoff, L. (2002). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*. Z. Ateşer & S. Somuncuoğlu (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delphy, C. (1999). Baş Düşman. G. Savran ve N. Tura (Der.). *Kadının Görünmeyen Emeği Maddeci Bir Feminizm Üzerine*. İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Firestone, S. (1993). *Cinselliğin Diyalektiği*. Y. Salman (Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Göle, N. (1991). *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güneş-Ayata, A. (2010). Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı. Ş. Tekeli (Yay. Haz.). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güneş-Ayata, A. & Gölgeioğlu, Ö. (2010). Fırsat Eşitliği mi Sonuçta Eşitlik mi? 2000'li Yıllarda Kadın Kotası Tartışmaları. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Öder, D. Yüksek (Der.). *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Eşitsizlikler, Mücadeleler Kazanımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1988). Slave Girls, Tempresses and Comrades: Images of Women in the Turkish Novel. *Feminist Issues, 8, No: 1*.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. A.

- Bora ve F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2010). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar. Ş. Tekeli (Yay. Haz.). *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koray, M. (1995). Kadın Siyaset Kota. *Her Yönüyle Türkiye'de Kadın Olgusu Kadın Gerçeğine Yeni Yaklaşımlar*. N. Arat (Yay. Haz.). İstanbul: Say Yayınları.
- Minibaş, T. (1996). Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu. N. Arat (Yay. Haz.). *Kadın Gerçeklikleri*. İstanbul: Say Yayınları.
- Mitchell, J. (2006). *Kadınlar: En Uzun Devrim*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Oakley, A. (1985). *Sex, Gender and Society*. London: Temple Smith.
- Ortaylı, İ. (2010). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Sancar Üşür, S. (2000). Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın-Erkek Eşitliği. *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*. (Rapor, Haz. Prof. Dr. Mine Tan, Doç. Dr. Yıldız Ecevit, Doç. Dr. Serpil Sancar Üşür). Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/290.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. A. T. Kılıç (Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Slater, D. (2012). *Kamusal / Özel, Temel Sosyolojik Dikotomiler*. Jenks, C. (Ed.). Kenevir, F. (Çev.). Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayıncılık.
- Tekeli, Ş. (1989). Kadınlar Neden Politikada Yoklar? *Sosyalist Feminist Kaktüs, Sayı: 5*.
- Tokgöz, O. (1994). Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye'de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme. *Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 4*.
- Toprak, Z. (1986). 1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış. *Toplum Düşün Sanat, Sayı: 24*
- Toprak, Z. (1988). Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası. *Tarih ve Toplum, Sayı: 51*.
- Toprak, Z. (1994). Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arşivusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935). *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 2*.
- Toprak, Z. (2014). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yaraman, A. (1999). *Bir Demokrasi Tartışması Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Yaraman, A. (2015). *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili Dışiliksiz Siyaset*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.

Zürcher, E. Y. (2011). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Notlar

ⁱ Zafer Toprak'ın, "1935 İstanbul Uluslararası Feminizm Kongresi ve Barış" ve "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası" ve yine Zafer Toprak'ın "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arşıulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)" ve Yaprak Zihnioğlu tarafından kaleme alınan "Kadınsız İnkılap-Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği" adlı çalışmalar, başlı başına incelenmesi ve yararlanılması gereken kaynaklar arasında yer almaktadır.

ⁱⁱ Kamusal alan/özel alan, cinsiyetçi iş bölümü, toplumsal cinsiyet rolleri başlıklarını farklı bağlamlarda ele alan ve tartışan birçok araştırma mevcuttur lakin çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak gerekli olan kavramsal analizi detaylandıran çalışmalar referans listesine alınmıştır.

ⁱⁱⁱ Bu noktada siyaset ve siyasal alanda var olabilmenin nasıl tanımlandığı da önem kazanmaktadır. Ayşegül Yaraman Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili Dışılıksız Siyaset (2015) adlı çalışmasında, Türkiye'de kadının siyasal temsilde "bir arpa yol" da olsa yine de bir mesafenin aşıldığından bahsetmekte ancak "siyaset; cam tavan, vitrin, kota, sayı ve hatta meclis, bakanlar kurulu vs. kısır döngüsüne sığdıramayacak bir yerdedir." diyerek de sorunun çok daha temele ait olduğunun altını çizmektedir.

^{iv} Bu konuda farklı bağlamlarda yapılan tartışmalar için ayrıca bkz. Ayşegül Yaraman Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili Dışılıksız Siyaset, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015.

^v Kadınların siyasette yer alamayışları ile ilgili bir analiz için bkz. Şirin Tekeli, "Kadınlar Neden Politikada Yoklar", Kaktüs, Ocak 1989.

^{vi} Bu konuda bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

^{vii} Osmanlı kadınlarının mücadelelerinin seyri, birikimi, boyutu ve gücü ile ilgili bkz. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

^{viii} Bu süreçle ilgili daha detaylı okuma için bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003; Serpil Çakır, "Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını", *Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak-Eşit Katılım*, Ed. Necla Arat, İstanbul, 1991; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1993; Serpil Çakır, "Kadın Tarihinden İki İsim: Ulviye Meylan-Nezihe Muhiddin", *Toplumsal Tarih*, Cilt VIII, Sayı: 46, Ekim 1997; Ayşegül Baykan, "The Turkish Woman: An Adventure in Feminist Historiography", *Gender and History*, Basil Blackwell Ltd, 1994, s. 101-116.

^{ix} Bu konuda Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

^x Tansu Çiller'in başbakanlığı, bir kadın başbakanın siyasal tarihimizde olması övüncünün dile getirilmesinin ardından hiç vakit kaybetmeden politik başarısızlıklar dile getirilmekte ve problemlili olan taraf da sıklıkla dile getirildiği üzere bu başarısızlıkların cinsiyet ile ilişkilendirilmesi olmaktadır. Siyasal ve iktisadi krizler, Cumhuriyet tarihi boyunca hemen her siyasal parti ya da partilerin iktidarında yaşanmıştır ve günümüzde de yaşanmaya devam etmektedir. Ancak bu krizler ya da başarısızlıklar, kadın başkanlar ya da liderlerde yapılmaya çalışılanın aksine "erkeklik" ile bağlantı kurularak ele alınmamaktadır. Daha ziyade erkek başkanlar ve liderler için demokratik sistemin olmazsa olmazı olarak seçim ve oy tehdidi açıklanmakta ve aslında işin doğasına ve mantığına uygun düşen bir tavır ortaya çıkmaktadır.